

KYRKAN OCH FOLKET

Av biskop JOHN CULLBERG

OM NÅGON frågar, när Sveriges folk blev kristnat, kan svaret knappast tagas på hyllan. Alla känner namnet Ansgar, men hans evangelisatoriska framstötar omkring 830 och senare i början av 850-talet hade närmast episodisk karaktär. Detsamma gäller de nya missionsföretagen söderifrån på 900-talet. Hedendomen hade seg livskraft. Den avgörande religionskampen stod på 1000-talet och ändades med Uppsala-templets förstöring mot slutet av detta århundrade eller, såsom nyligen antagits (Envall), först omkring 1125. Då var i varje fall missionsperioden slut; enligt det bekanta Vatikan-dokumentet från 1120 var den medeltida stiftsindelningen vid denna tid praktiskt taget färdig. Sedan dröjde det inte så länge, innan det fanns en viss realitet bakom Västmannalagens högtidliga ingress: »Kristus är främst i vår lag, och därefter den heliga kyrkan.»

Våra medeltida landskapslagar ger intressanta upplysningar om det lokala kyrkliga organisationsarbetet. Vi kan åter lyssna till Västmannalagens kyrkobalk: »Nu vilja kristna män hålla Kristi bud och bygga ny kyrka; då skola de bönder, som äro där i socknen, fara till biskopen och hava sin sockenpräst med sig och bedja biskopen om lov att få bygga en kyrka. Biskopen skall pröva deras sak och giva dem lov därtill. Därifrån skola de fara hem och kalla alla dem, som äro jordägande inom socknen, till stämma å utsatt dag. De skola lämna dagsverken till bygget efter mantal och göra körslor efter jordatal...» — Det är viktigt att konstatera, att kyrkan från begynnelsen icke organiseras uppifrån — varken såsom i Norge genom kungamakten eller såsom i Tyskland genom den romerska hierarkien — utan nerifrån, genom folket, bönderna. Så växte folket och kyrkan samman från roten. Detta intima samband bevarades och förstärktes i reformationens och storhetstidens Sverige, då man verkligen kan tala om en svensk kristen enhetskultur.

Kan man nu påstå, att Sveriges folk vid det laget var ett kristet folk? Naturligtvis inte, om man därmed skulle mena, att den stora massan inom folket varit personligt genomsyrad av kristen tro. Det är tänkbart, ja, sannolikt, att antalet sådana personligt kristna icke då var procentuellt större än i dagens Sverige. Men det finns omständigheter, som klart markerar skillnaden i jämförelse med den nutida situationen. Kulturlivet var genomträngt av kristna idéer, de kristna moral-normerna respekterades — även då de överträddes! — och den kristna kyrkans auktoritet var i praktiken så gott som oomstridd. Det yttre inseglet på sistnämnda faktum var den s. k. kyrkotukten, som tillämpades hårdhänt nog. 1600-talets kyrka kan bäst liknas vid ett fast grundat och väl uppmurat försvarstorn, med vars hjälp de antikristliga tendenserna i tiden kunde hållas inom tillbörliga gränser. Tornet murades allt högre och stadigare genom insatser av sådana giganter som Johannes Rudbeckius. Upplysningstidens rationalism tunnade väl ut murarnas tjocklek, men åstadkom knappast några allvarligare revor.

Under försvarsattityden utåt kom man emellertid att alltför ofta glömma bort att sörja för de människors själar, som fanns innanför murarna. Härom fick kyrkan en kraftig påminnelse vid 1800-talets mitt. Det började jäsa inne i försvarstornet. Det var folkväckelsen, som efter impulser västerifrån bröt fram här och var inom landet med krav på en varmare och mera personlig själavård. Men kyrkan var alltjämt inställd på försvaret och kunde därför i stor utsträckning inte uppfatta det som skedde annat än som ansvarslöst myteri, vilket sannerligen kom olägligt med hänsyn till den nya antikristlighet, som var i antågande. Det gällde därför att snabbt återställa ordningen med hjälp av konventikelplakat och andra paragrafer. Aktionen misslyckades, och myteristerna bröt sig igenom muren, efterlämnande stora, gapande hål, som släppte in luft och sol — men också gav fienden en chans att smyga sig in.

Hålen finns där än. Kyrkans fasta försvarstorn är raserat.

I kyrkosplittringens spår följde den stora sekulariseringsprocessen. Industrialismen gjorde sitt intåg med en tämligen radikal omstöpning av det svenska samhället. Den materialistiska livssynen blev allmän egendom efter att tidigare ha varit väsentligen ett överklassens njutningsmedel. Under allt detta stod kyrkan där valhänt. Hon var inställd på att residera i sitt fasta torn — som inte längre fanns! Kanske kan man under sådana omständigheter knappast förvåna sig över att hon bakom den materialistiska ideo-

logien inte förmådde känna igen sådana sociala idéer, som var i släkt med evangeliet. Och så rann tiden förbi Sveriges kyrka.

*
*
*

Denna grovt tillyxade och alltför generaliserande historiska skiss må tjäna som bakgrund till en lika summarisk gruppindelning av svenska folket ur religiös synpunkt. Bortsett från de konfessionellt utomkristna (judar etc.) kan tre grupper urskiljas:

1. De som alltjämt i Svenska kyrkan har sitt andliga hem — eller åtminstone anser, att den borde vara folkets.

2. De som har sitt andliga hem i något ur väckelsen fram-
sprunget frikyrkligt samfund.

3. De sekulariserade i ett otal schatteringar med det enda gemensamma draget, att de saknar förståelse för såväl Svenska kyrkan som frikyrkosamfunden.

Vid 1800-talets mitt tillhörde alla dessa officiellt Svenska kyrkan. 1873 års dissenterlag öppnade visserligen möjligheter för personer i grupp 2 att utträda ur kyrkan för att sedan inträda i annat kristet samfund, men lagen innehöll så många restriktioner, att den blev praktiskt tämligen betydelselös; antalet »dissenters» stannade också vid omkring 20 000. För grupp 3 fanns över huvud ingen möjlighet till utträde. Denna begränsning av religionsfriheten mötte redan under förra århundradet men framför allt under 1900-talet kritik från skilda håll. Ett av de mest betydelsefulla initiativen till en lagändring togs genom den s. k. biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte. Som bekant slutreglerades frågan genom 1951 års religionsfrihetslag, vilken trädde i kraft 1 jan. 1952. Därmed möjliggjordes det fria utträdet ur kyrkan för den som så önskade.

Det kan vara skäl att i detta sammanhang något granska konsekvenserna av den lag, som sålunda fungerat under något mer än ett år. Frågar man efter det *statistiskt mätbara resultatet*, måste strax konstateras, att utträdet haft en överraskande obetydlig omfattning. Förhandskalkylerna rörde sig med gissningar, att omkring 3 % av befolkningen skulle utträda, detta med hänsyn såväl till vissa gallupundersökningar som till situationen i våra grannländer, där det fria utträdet sedan länge varit genomfört. De verkliga siffrorna är åtminstone tills vidare helt andra. Någon genomförd statistik på utträdena föreligger icke, då detta skrives (jan. 1953), men omfattande stickprov från december 1952 ger vid handen, att utträdessiffran f. n. synes uppgå till högst 3 promille, alltså

en tiondel av den väntade. Utträdesfrekvensen var störst vid årets början för att sedan ebba ut. Av fem undersökta större städer uppvisar trenne (Stockholm, Göteborg, Västerås) nämnda utträdestal; i Malmö är siffran 2 promille, medan det starkt frikyrkliga Jönköping har 4. Då utträdet varit vida mindre på landsbygden, kan man tryggt låta den angivna siffran 3 promille utgöra övre gräns. Detta betyder, att antalet utträdde i hela landet skulle stanna vid omkring 20 000, alltså samma antal som tidigare »dis-senters». De flesta av de utträdde synas tillhöra Jehovas vittnen och andra religiösa ytterlighetsriktningar. Icke så få inträden i kyrkan har samtidigt förekommit.

Av denna statistik kan endast två säkra slutsatser dragas: 1. Det religiösa förtrycket kan inte ha förnummits särskilt starkt. I annat fall hade säkert köbildningen på pastorsexpeditionerna vid årets början varit en helt annan. (Detta gäller särskilt grupp 2.) 2. De flesta inom grupp 3 föredrar av olika skäl — till god del likgiltighet — att kvarstå inom kyrkan.

Prognosen är tämligen osäker. Det största ovisshetsmomentet gäller grupp 2. Inom de stora frikyrkosamfunden (pingströrelsen vill som bekant icke beteckna sig som samfund) gick signalerna från pressen och ledningen ut på att utträde vore det enda konsekventa; man ville dock icke därmed binda de enskilda medlemmarna. Resultatet har, såsom ovan antytts, praktiskt taget blivit status quo. Det har emellertid visat sig, att lokala konflikter med kyrkan kunnat utlösa »hot» om vidgat utträde. Vad grupp 3 beträffar är det uppenbart, att en uppagiterad »kulturkamp»-stämning kan komma att avsevärt öka de utträdas antal. Dock är det knappast sannolikt, att den nuvarande situationen inom överskådlig tid avsevärt kommer att rubbas. I varje fall synes det vara lång väg till den utträdesfrekvens, varmed man från början kalkylerat.

Finns det anledning att från kyrklig sida glädjas över denna utgång? Nej och ja. Det är föga glädjande, att många mot kyrkan fientliga stannar kvar, kanske för att bevaka just sina anti-kyrkliga intressen. Att kyrkan bland sina medlemmar har så många »likgiltiga» är mindre belastande; en folkkyrka måste alltid räkna med att arbeta just inom sådana kategorier. Onekligen finns det också många bland dessa, som bär på en dold kärlek till den kyrka, för vilken man inte vill personligt engagera sig. Och det är ju ganska glädjande, om det visar sig, att vårt folk, all sekularisering till trots, dock bevarar insikten om att Sveriges kyrka representerar värden, som man inte vill mista.

Det må nu förhålla sig hur som helst med de praktiska konsekvenserna av religionsfrihetslagen — *principiellt* är dock situationen en annan nu än före 1952. Märkbarast är detta för den kategoris vidkommande, som ovan betecknats som grupp 3. Här föreligger för första gången möjlighet till fritt utträde ur kyrkan. Allt tal om »tvångsanslutning» har därmed förlorat sitt underlag. På sina håll gör man visserligen gällande, att lagen är en halvmesyr; det enda riktiga vore att fastställa bestämmelser om fritt *inträde* i kyrkan. De som så menar har måhända icke alltid gjort klart för sig, att en slik åtgärd innebure icke allenast statskyrkans utan även folkkyrkans officiella avskaffande; staten skulle m. a. o. ställa sig helt neutral till frågan om folkets religiösa fostran. Jag skall längre fram något beröra denna fråga ur kyrkans synpunkt; här skall blott konstateras, att svenska folket icke synes berett att ta denna konsekvens, som bl. a. skulle medföra kristendomsundervisningens försvinnande från skolans schema. Det förefaller emellertid, som om alla rimliga krav på religionsfrihet vore förverkligade genom den nya lagen. Visserligen kommer de flesta barn liksom förut att »födas in» i kyrkan, på samma sätt som de födas till svenskar. Men föräldrarna kan bestämma om deras omedelbara utträde, ja, t. o. m. före barnets födelse ombesörja detta. Så i det fall, då endast den ene av föräldrarna utträtt; om båda utträtt kommer barnen från början att automatiskt stå utanför, under förutsättning att föräldrarna inte vill ha det annorlunda. Kan man mer begära? Även ur kyrkans synpunkt är detta rätt och rimligt. Den omtalade biskopsmotionen av 1929 betonade, att det strider mot evangeliets väsen, om kyrkan utövar något annat tvång än kärlekens. — En annan fråga är, om någon verkligen kan ställa sig utanför den kristna livssfären genom att utträda ur kyrkan. Med tanke på de tusen trådar, genom vilka evangeliet är invävt i den västerländska kulturen, kan man kanske tycka, att talet om personlig hedendom såsom motiv för utträde avslöjar ett icke ringa mått av naivitet. Kvar står emellertid det faktum, att Sverige för första gången sedan 1200-talet officiellt accepterar hedningar bland sina egna medborgare.

För grupp 2 — de *frikyrkliga* alltså — synes lagen principiellt icke kunna ha så stor betydelse. Såsom nämnts fanns för deras vidkommande redan förut rätt till utträde, och detta icke enbart till »av staten erkänt trossamfund». Men saken är nu klarare uttryckt och utträdet dessutom underlättat genom borttagandet av bestämmelserna, att vissa kategorier av medborgare, t. ex. kristen-

domslärare, skall tillhöra kyrkan. Ett delikat problem av helt annat slag möter emellertid de frikyrkliga, i samma mån som deras ställning till staten blir i viss mån reglerad. För frikyrkosamfund, som hittills av principiella skäl avböjt varje samröre med staten, borde det kännas egendomligt att behöva underkasta sig den statskontroll, som den nyförvärvade vigselrätten dock för med sig.

Naturligtvis ankommer det på de frikyrkliga själva att avgöra, om de skall tillhöra Svenska kyrkan eller inte. Allmänt kan sägas, att utträde synes ligga närmast till hands för de frikyrkliga, som tillhör ett samfund med klart kyrklig organisation, t. ex. metodister — för att inte tala om katolikerna! Det går nämligen knappast att tillhöra två kyrkor. Annorlunda ligger det till för medlemmarna i de samfund, som har spontan väckelsekaraktär. De *kan* mycket väl känna sig som medlemmar i Svenska kyrkan, samtidigt som de får sin huvudsakliga uppbyggelse inom det egna samfundet. Frågan »kvarstå eller utträda?» är här knappast principiell, utan blir beroende av den personliga synen på kyrkan och hennes verksamhet. De som menar, att kyrkan är en andligen tom och död institution, som man helst skulle önska se raserad, kan givetvis inte ha något intresse av att tillhöra henne. De som däremot i kyrkan ser något historiskt och aktuellt värdefullt, kanske omistligt, ett bålverk mot sekulariseringen och en garanti för folkets kristna fostran, måste anlägga andra synpunkter på problemet.

För förhållandet mellan kyrkan och de frikyrkliga har i övrigt lagbestämmelser ingen avgörande betydelse. Det viktiga är här en ömsesidigt generös och förstående anda, som utan översuddande av de faktiska olikheterna ödmjukt inser egen begränsning och därför kan respektera en annans uppfattning och samfundssyn. Den verkliga ekumeniken syftar aldrig till uppgivande av egenart och utplånande av gränser, utan till ärliga handslag över gränserna.

För *kyrkans* egen del har i princip ingenting förändrats. Detta sammanhänger icke med utträdets obetydliga omfattning, men väl därmed, att lagen räknar med fritt utträde och icke med rekrytering genom fritt inträde. Även om Sveriges halva befolkning utträdde, skulle kyrkan bevara sin karaktär av folkkyrka, dvs. hon skulle stå öppen för alla och känna ansvar för alla. Men det skall strax understrykas, att hennes yttre situation då bleve en helt annan. Bl. a. bleve det nuvarande förhållandet till staten ohållbart. F. n. finns dock ingen anledning att räkna med denna situation.

Om återigen kyrkans medlemstal bleve beroende av inträde, skulle det bli nödvändigt att fastställa vissa kvalifikationer för medlemskap, och därmed vore folkkyrkans idé genombruten.

Vilken är denna *folkkyrkans idé*? Tvenne huvudsynpunkter måste framhållas. Folkkyrkan är för det första *kyrka*. Negativt betyder detta, att kyrkan icke är en förening av likasinnade, icke heller en organisation till tjänst för vissa förnuftiga ändamål, religiösa, moraliska eller sociala, icke heller ett statsorgan för religionsvård. Kyrkans karaktär av kyrka uttryckes i religionsfrihetslagen med termen »trossamfund». Detta begrepp har naturligen verkat förvirrande, då det även skall täcka de fria, på medlemskap och personlig bekännelse grundade trossamfund. Om folkkyrkan skall kallas trossamfund, innebär detta icke, att den är grundad på sina medlemmars kristna tro, utan att den historiskt vuxit fram ur tro och syftar till att hos människorna väcka tro. Härvid har kyrkan att göra tjänst som organ för frambärande av ett bestämt, konkret budskap: evangeliet om Kristus. Detta och ingenting annat är kyrkans »jobb», det för vilket hon är till. Det är nödvändigt att hålla detta alldeles klart, om inte kyrkan skall flyta ut i något slags allmän kulturanstalt. Men det är lika angeläget att fasthålla, att i denna uppgift alla de religiösa, moraliska, sociala och kulturella konsekvenserna ligger inneslutna.

Den andra huvudsynpunkten hänger samman med begreppet *folkkyrka* — med tonvikt på första stavelsen: kyrkan som vill omsluta och ta ansvar för folket som helhet. Kyrkoförsamlingen är enligt svenskt språkbruk detsamma som socknen, en geografisk och befolkningsmässig enhet, som uppstått kring sockenkyrkan och där har sitt andliga centrum. Sockenbefolkningen är religiöst och moraliskt ytterst heterogen; endast ett fåtal är kanske bekännande kristna, men till alla har kyrkan ett angeläget ärende. Barndopet är uttryck för evangeliets absoluta förutsättningslöshet i fråga om mänskliga kvalifikationer. Ur kyrkans synpunkt saknas därför varje möjlighet att dra gränser mellan dem som står »innanför» eller »utanför». Det är Gud och inte människor, som prövar hjärtan och njurar. Inte heller de »utträdde» står därför utanför kyrkans ansvar. Praktiskt skall detta bl. a. visa sig i generositet, för den händelse sådana utträdde skulle begära kyrkans tjänster. I det nya läget måste kyrkans program — liksom förut, men intensivare än förut — kännetecknas av en dubbel tendens: konsolidering inåt, i religiös fördjupning, och kontakt utåt, i uppsökande verksamhet. —

Till sist må några ord här sägas om förhållandet mellan *kyrkan och staten*. Utan att kunna binda sig vid något av de politiska partierna accepterar kyrkan helhjärtat det demokratiska samhällsskicket såsom det, som närmast är i släkt med evangeliets samfundssyn. Att prästernas partipolitiska engagemang bör hållas inom någorlunda snäva gränser torde väl vara uppenbart; i övrigt må de som i kyrkan har sitt andliga hem engagera sig för vilket politiskt parti som helst inom den demokratiska ramen. Kyrkan kan också samarbeta med vilken regering som helst — dock under två bestämda förutsättningar, vilka markerar kyrkans anspråk på staten:

1. Staten skall *hålla rättsordningen vid makt*. Detta är statens »jobb», dess centrala uppgift. Den moderna välfärdsstaten med tyngdpunkt på socialpolitiken förtjänar visserligen allt stöd, men ingen omsorg om medborgarnas materiella välfärd kan överskyla statens bankrutt, om den trampar rätten under fötterna genom att låta denna bli ett instrument för statlig maktsträvan.

2. Staten skall *ge kyrkan frihet att arbeta efter sina egna linjer*. Detta är närmast ett religionsfrihetskrav, vilket icke är mindre betydelsefullt inom en statskyrkas ram än i frikyrkosamfunden. Hur än kyrkan organiseras, är hon dömd till undergång, om hon i sin religiösa och sociala verksamhet nödgas ta order av staten i stället för av sin egen Herre.

Mot denna bakgrund är det tydligt, att det finns *en* politisk typ, som kyrkan måste klart bekämpa, om hon vill bevara sin själ, nämligen den totalitära, den må sedan framträda i nazistisk, fascistisk eller kommunistisk klädedräkt. Enligt den totalitära ideologien är staten själv upphöjd till gud och måste därmed oundvikligen råka i konflikt med den om sitt eget väsen medvetna kyrkan. Då kyrkorna här och var bakom järnridån böjt sig under statens maktbud, är detta mindre att betrakta som ett politiskt än som ett religiöst avfall. Den s. k. folkdemokratien har nämligen visat sig flagrant bryta mot båda de principer, vilka här angivits såsom förutsättningar för ett samarbete mellan kyrka och stat.

Därmed är frågan om *statskyrkans* vara eller icke vara redan besvarad. Så länge statens ledning är angelägen om att folklivet skall ha en kristen prägel, vilket bl. a. visar sig i upprätthållande av den kristna skolan, synes det naturligt, att den ger också den kristna kyrkan sitt stöd. Såsom ovan antytts, är förutsättningen härvid från kyrkans sida, att staten lämnar henne full frihet i hennes religiöst-sociala verksamhet liksom i fråga om ungdomens

fostran. Statens stödåtgärder skall gå ut på att hålla kyrkans yttre livsvillkor vid makt under anpassning efter nya tidslägen. Såsom kontrollinstans har staten knappast anledning att syssla med andra frågor än dem, som gäller den prästerliga utbildningen; i en tid, då så mycken humbug gör sig gällande även på det religiösa området, är det givetvis ur alla synpunkter av vikt, att kyrkans teologiska standard hålles uppe. Kungl. Maj:ts utnämningssrätt i fråga om vissa kyrkliga tjänster behöver icke heller vålla några betänkligheter, så länge denna rätt är begränsad av föregående val enligt kyrkans ordning och utnämningsspolitiken har kyrkans bästa som ögonmärke. Under angivna förutsättningar synes knappast vare sig från statens eller från kyrkans sida något vara att erinra mot bevarandet av det befintliga sambandet.

Hurudant är det nuvarande läget? Konfliktrisker saknas icke. I en tid, som kännetecknas av statsmaktens expansion även i de demokratiska länderna, är vaksamhet från kyrkans sida av nöden. Emellertid finns det intet motiv till panik. I stort sett har kyrkan alltjämt anledning till tacksamhet för den förståelse för sina livsvillkor, som hon finner hos statens ansvariga ledning. —

Ibland kan man i våra skogar träffa på ett par furor, vilkas stammar så slingrat sig om varandra, att det är svårt att avgöra, vilken som vuxit upp ur den ena eller den andra roten. Enda sättet att skilja dem åt är att hugga ned dem. Ungefär så ter sig sambandet mellan Sveriges folk och Sveriges kyrka. De har en månghundraårig gemensam historia, som ingen sekularisering kan göra om intet. Och endast tillsammans äger de en framtid.